

Bayburt Kemertaş Köyünde Olağanüstü Varlıklarla İlgili Efsaneler Üzerine Bir İnceleme

A Study on Legends about Extraordinary Beings in Bayburt Kemertaş Village

Turgay KABAK¹

¹ Sorumlu yazar/Corresponding author:

Turgay Kabak (Doç. Dr.), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya, Türkiye
E-posta: turgaykabak@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0823-3074

Başvuru/Submitted: 6 Kasım 2024

Kabul/Accepted: 4 Aralık 2024

Atıf/Citation: Kabak, T. (2024). Bayburt Kemertaş köyünde olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler üzerine bir inceleme. *BELGÜ Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1, 1-7.

ÖZ

Bayburt ili, Doğu Karadeniz bölgesinin iç kısmında kalan kadim bir şehirdir. Erzurum-Trabzon arasında yer aldığı için tarihi İpek Yolu'nu Karadeniz limanlarına ulaştıran stratejik bir konuma sahip olduğu için Bayburt eski dönemlerden itibaren sürekli yerleşim yeri ola gelmiş ve bu sayede kadim bir kültür oluşturmuştur. Kuzey Doğu Anadolu ve Karadeniz kültürünün birleşim noktasında olan bu kültürel havza hem etrafı yüksek dağlarla çevrili kapalı bir coğrafyaya sahip olması hem de nüfusunun az olması sebebiyle büyük oranda kültürel mirasını günümüze kadar aktarabilmiş ender yerleşimlerden birisidir. Bu sebeple Bayburt sözlü kültürü bize sadece günümüzden değil İslamiyet öncesi Türk kültüründen de önemli veriler sunmaktadır. Bu derin ve zengin sözlü kültür birikiminin şubelerinden birisi olan efsaneler Bayburt'un hemen her köyünden bolca toplanabilmekte ve göre insanının inanç dünyası, değer yargıları, inanmaları, eski inançlardan günümüze getirdikleri nüveler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmanın konusu Bayburt'un Kemertaş köyünden derlenen cin, peri, mekir gibi olağanüstü varlıklarla ilgili efsanelerdir. Bu efsaneler saha araştırması teknikleri içerisinde yer alan mülakat yöntemiyle kaynak kişiden derlenip doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda özellikle cin, mekir, cadı gibi olağanüstü varlıklarla ilgili efsanelerin çok yoğun bir şekilde eski Türk inançları ile İslami inançları birleştirerek yaşatmaya devam ettiği görülmüştür. Ayrıca yapılan incelemeler sonucunda bölge halkının bu efsaneleri gerçekliğine inanarak anlatmaya ve dinlemeye devam ettiği de tespit edilmiştir. Bu durum da yöre halkının somut olmayan kültürel mirası olan sözlü kültür ürünlerinin aktarımını yapmaya devam ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Kemertaş, efsane, olağanüstü varlıklar.

ABSTRACT

Bayburt province is an ancient city located in the inner part of the Eastern Black Sea region. Since it is located between Erzurum and Trabzon and has a strategic location that connects the historical Silk Road to the Black Sea ports, Bayburt has been a continuous settlement since ancient times and has thus created an ancient culture. This cultural

basin, which is at the intersection of Northeastern Anatolia and Black Sea cultures, is one of the rare settlements that has been able to transfer its cultural heritage to the present day due to both its closed geography surrounded by high mountains and its small population. For this reason, Bayburt oral culture provides us with important data not only from today but also from pre-Islamic Turkish culture. Legends, which are one of the branches of this deep and rich oral cultural accumulation, can be collected in abundance from almost every village of Bayburt and provide important information about the people's world of faith, value judgments, beliefs, and the cores they have brought from old beliefs to the present day. The subject of this study is the legends about extraordinary beings such as jinn, fairy, and mekir collected from the Kemertaş village of Bayburt. These legends were collected from the source person using the interview method, which is included in field research techniques, and examined using the document analysis method. As a result of the examination, it was seen that legends about extraordinary beings such as jinn, mekir, and witches continued to live by combining old Turkish beliefs with Islamic beliefs. In addition, as a result of the examination, it was determined that the local people continued to tell and listen to these legends, believing in their reality. This situation shows that the local people continue to transfer their intangible cultural heritage, which is oral culture products.

Key words: Bayburt, Kemertaş, legend, supernatural beings.

Giriş

Sözlü kültür ürünleri içerisinde önemli bir yere sahip olan efsaneler mitlerden günümüze gelmiş pek çok ögenin, motifin, kültürün, ritüelin ve inanç kalıbının içinde bulunduğu anlatılardır. Bu sebeple genelde efsane türü, özelde de Türk efsaneleri üzerine günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar tanım, tasnif, içerik incelemesi, karşılaştırma gibi çeşitli konularda yapılmıştır.

Efsanenin tanımı günümüze birçok araştırmacı tarafından yapılmıştır. Grimm Kardeşler efsaneyi “Gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikayedir” (Sakaoğlu, 2013, s. 21) şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım bilim dünyasının geneli tarafından kabul görmüş ve daha sonra yapılan tanımlar da bu tanımın çevresinde şekillenmiştir.

Efsanenin tanımında olduğu gibi tasnifi üzerine de birçok çalışma vardır. Bu çalışmaların temeli Budapeşte Kongresi’nde yapılan tasnife dayanmaktadır. Bu tasnif ana hatlarıyla şu şekildedir (Sakaoğlu, 2013, s. 32-33):

- I. Dünya'nın yaratılışı ve sonu (Kıyamet) ile ilgili efsaneler
- II. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler
 - a). Medeniyet ile ilgili yer ve eşyanın menşei
 - b). Bazı yerler ile ilgili efsaneler
 - c). Dip tarihi (prehistorya) ve ilk zamanlarla ilgili efsaneler
 - d). Harpler ve felaketler
 - e). Temayüz etmiş kişiler
 - f). Bir düzenin bozulması
- III. Tabiat üstü varlıklar ve kuvvetler / mistik efsaneler
 - a). Kader
 - b). Ölüm ve ölümler
 - c). Tekin olmayan yerler ve hayaletler
 - d). Hayaletlerin resmi geçidi ve savaşları
 - e). Öbür dünyada ikamet
 - f). Cinler, periler, ruhlar
 - g). Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler
 - h). Değişmiş varlıklar
 - ı). Şeytan
 - k). Hastalık yapan kötü ruhlar (cinler) ve hastalıkları
 - l). Tabiatüstü (sihri) kuvvetlere sahip kimseler
 - m). Efsanevi (mitik) hayvanlar ve bitkiler
 - n). Hazine

IV. Dini efsaneler / Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler.

Yapılan bu temel tanım ve tasnif üzerine yerli-yabancı pek çok araştırmacı benzer tanım ve tasnifler yapmışlardır; ancak yazılmış literatürü tekrar etmemek için burada bu çalışmaların hepsine değinmeyeceğiz. Sadece Pertev Naili Boratav, Bilge Seyidoğlu, Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin gibi birçok bilim insanının kıymetli çalışmaları olduğunu belirtmekle yetineceğiz.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Türk efsaneleri üzerine çok fazla sayıda çalışma vardır ve yapılmaya da devam etmektedir. Çoğu saha araştırmasına dayanan makale, kitap, lisansüstü tez, tam metin tebliğ şeklindeki bu çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu artıştan Bayburt da nasibini almıştır. Bugüne kadar Bayburt efsaneleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan en kapsamlısı Hayrettin Rayman tarafından yayınlanan “Bayburt Efsaneleri” (2001) adlı kitaptır. Bu kitabın dışında Mesut Kürüm tarafından hazırlanan “Bayburt ve Yöresi Ağızları” (2021) adlı doktora tezinin ve Hümeysra Yıldızoğlu tarafından hazırlanan “Bayburt İli Halkbilimi ve Etnografyası” (2019) başlıklı yüksek lisans tezinin içerisinde efsane metinleri bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarda makalemize konu edilen efsanelere yer verilmemiştir.

Bulgular

1. Kemertaş Köyünde Cinlerin Halayı

Biz uşağuduğ o zamanda lamba mamba yoğ oğuzluğ zamani ne arir lamba o zamanda Fevzi Galfa muğtar haber gelirki çıkbnıs yolunda bizim hüduutta ateş yağmış köççek oynirlar. Muhtar atına atlır ati dehlir gidir oriyaki ne göre ortada dörttene gari ama ele güzeller dersen ay yarısı neyse goşir üslerine volaa ne arirsız vahıtsız burda aralarında onların da deme büyükleri var. Dügün var gel sende bizinen oyna. Fevzi de dayanamaz ele gariya mariya rehmetlik inir attan girir garırlarlan oyniya ola birden cinlerin ateşi körüşlernir. Fevzi gariya bağır ki ayağları ters bağırır ki la bu garırlar peri gızı sizi gandırirlar demiye galmir ateş birden sönir cinler başlır davul zurniya döne dön edirler. Fevzi ele kaçır ki ata atlar atlamaz köyi bulir ama ele olmuş yüzi gözi bembayaz ele gorhmuş ki herif haki yüreği patlamış. Heralki cin da gorhulmaz mi melanetten adama ne desen eder, pisler şeytan da olar da şeytan hoş eyleri de var ama bular kötülerinden demek, Adamın yüreğini oynatmışlar (KK:1).

2. Kemertaş Köyünde Cin Çarpması

İlyas eminin ortanca oğli İssiyin varidi getti İstanbola köydeykene aksi uşağıdı o, neyse oynirlar gece gidir gurbağaları şişürir patlatirlar babasi gızır bunahan govir evden gidir bu da Necati'nin tarlıya. Elğedin altında yatir orda oni sahaplanir cinler uşağa yemeh yedürüler bağırlar oni ama anlamir deme insan gılığında yanaşır deyüslar. İssiyin uyir gece orda gahir tabi cinler buni bunaltir onların işi uşağla matrak geçmek oynatmağ hulasi kerim uşağı alirlar ortiya dögirler gorhutular aynatirlar uşağ orda marazlanir neytsin sebi korhir da cin mekir oynatir uşağı. Ele işte gelir köye gece evden geçir oriya gidir gelir meğer uşağı sahaplanmışlar habarları yoğ ele anlir İlyas emi gahir götürir hociya oğutir nusga ettürirde uşağ birez rahatlır ama hale uşağta o marz gidir hala gorhir gece marazlanir (KK:1).

3. Kemertaş Köyünde Cinlerin Evi

Köydeyük uşahlardan dedük patatis közliyeh de yiyeh. Galaktan tezek almiya gidirem Nürettin abinin bacadan tam aldım elime cuvali doldurum biri behen daş atti, dedim uşahlardur bağırdım ola atmayın mallar sizi tezek aliram vurursuz gafama durdi atmedi yine yeltendim doldurum bağırdım hıbari holladi gafamı eymesem yarirdi. Bahtım kimse yoh zaten garanluğ di korhtum bi ara goyer doğunma bura bizim gaybol dedi biri behen ama ele galun ses ben ahan ki duydum gorhtum geldim millete anlattım. Gettük ki daşı alah ba nası bağıduh ki daş gayıp sonra gettük böyühlere dedük bele bele. Onlar da dedi oriya ağşamdan gitmeyin ora cinlerin evi daş atirlar, ele gorhtuğ daha da getmedük oriya gece bişe almiya (KK:1).

4. Kemertaş Köyünde Cinlerin Bölgesi

Böyühler anlatırdı Çıkbınıs dereleri, Sankot dereleri, Daşın öni, oslukli, Küçük dere, orta yol buralar cinlerin bölgesi hep burda ağşam ezanından sonra geçersen senle uğraşurlar. Eskiden tarla zamanları ordan heç gitmezduk, gece teyy arka yollari dolanur da ele köye düşerdük. Milletle gorhaturdi o melanetler durmazdılar millet işini göre rahat rahat ta otura bi gaşuh yemeh yiye. Oynaturdular gorhaturdular o zamada oğuzluk zaman kim ne taniya lambaymış nem neymiş gaz lambaları varidi o zaman (KK:1).

5. Kemertaş Köyünde Cinlerin Sahiplenmesi

Dursun abi varidi köyde. Tarliya giderdi cinlerle ele sahaplanmıştı ki oni heç birahmirdilar tarlada su içecek suyunu dölerdiler, bağa sap goyardi dökerdiler adam ele kızardı kı cine, Allah için dur raht etme buğaltma beni diye yalvarurdi millet bazen şahat olurdi cinin mekirin ona yapduğlarına ele sahaplanmışdılar ki heç birajmirlar adamı, rahat ki işine ede de evine gide çoh bunalturdular oni dursun epeyim reşberlük etti burda ama sonra ele köç gittiler dahada ne geldi ne etti (KK:1).

6. Kemertaş Köyünde Cinlerin Namaz Kılması

Köyde güzün galandarda pek sabah namazına giden olmazdı bi Vahit giderdi bigün alaca garanluğ var Vahit'in de okuma yazması yok saf ta biri. Gidir namaza ki niyetlene, bilmir daha nanca var vağtın girmesine elede başlır abdest nemne başlır namaza kimse de yoğ tabi sağa selam verir tam sola verirkene bahir yanıda bi sahalli namaz gilir, anlamir kim başta sonra namazi bitirir adamla gonuşmiya başlır nerelisen burali şurali diyir haci sen lambayi gaparda çığ herif arhasında ne bülecek kim haci niye ses etmirsen diyir arhayi dönir ki haci maci yoh anlirki bu Müslüman cinidi benle gildi namazi ama heç gorhmir Vahit, saf temiz yürehli ya sonradan anlatir hocaya hocada diyir Vahit emi onlardan zarar gelmez gorhma sen yine namazin gıl camede diyir. Vahit emi diyir hoca elede has gıldı da peşimden gelirdi ki gayboldu birden ben ondan gorhtum neyidi ne innedsiydi diye yoğsa ele gorhmadım ben hem neydecek Allahın hanesinde behen demel oda ibadete gelmiş yapir bizden eyi vallaha gilir (KK:1).

7. Kemertaş Köyünde Cin Kayaları

Oğul biz ufağiken kapdaşın oralarda Yusuf'unan gav yaparduğ orda garşıda düz gayalar vardur giderduk oriya üsleri boyali, yazılı, cızılı oynarduğ oralarda aşuğ atarduğ simmeli oyun oynarduğ, horozoncığ oynarduğ yani böyühlerde bizi ağşam ezanından sonra goymazdılar orda oynayak. Cinni orda cinler var derdiler bizde gorharduh neydeh ama essağ yazılıydı bağirduh yazılı gayalar derdüh ola hegget yazılı demek cin usahları gelir yazir bizden sonra deme onlar gelir oynir derduk. Bi gün oyniruh vahit ta gec gün ağarir oyuna dalduğ oynaduğ ola gayaların diplerinde küçük küçük ayahları ters garanluh yüzli melanetler çihir ele gorhtuh ki az gala birbirimizi gırduh orda ele gaşduh ki ele bele dehel hulesi geldüh düştüş köye elede ebedi billah dahada getmedük cin gayalarına (KK:1).

8. Kemertaş Köyünde Mekir'in Alay Etmesi

Agam getmiş odun etmeye o zamanda bizde kır kısrak var odunu etmiş gelir at arabasını yühlemiş gelir ağır at yorulur tam osluk yoluna girir önüne bir tilki atlır at ürkir bozo agam ata vurir yoğ döğir yoğ, tilkiye basir daşi kaçmir elece atın öğü sıra durir holum holum holum yoğ gaçmir agam atlır attan gaması belinde saldurir tilkiye, birden kedi olir atlır atın üstüne at eyce huylanır gacamirde yühli hulasi kerim agam bağir bu bizi goymiyacah akşam oldi at köpürdi yoruldu yatarsa daha da ebedi billah gahmaz gamayı vurir ipe kopara yük tökülede atı ala gaça sansara dönir yapışir atın boğonuna ola ha belaya müsibet bağir ki selo dayı atı goşturir çayırdı vola Selattin vola Selattin goş mekir Selo emi goşir atınan gelir mekir dehel köpek la köpekten mi gorhtun boz oğlan diyir, rehmet olsun ruhuna eyde adamidi çekir dabancayı sallir iki mermi ki köpek kaçır kaçmir ola get diyir vuracam yazuğ yoğ kaçmir bahir köpek olmuş garğa ola boz kaç diyir bu mekir bizi goymaz attı parlatırsa öldürür bizi neyse atı çözirler binir ata dehlir nefes almadan düşirler köye elede gelir anlatılar millete (KK:1).

9. Kemertaş Köyünde Mekirin Yardım Etmesi

Eskiden şimdinin kibi ne arir motor biçer herkez gece orak biçer yardıma giderdiler birbirlerine ey oğul şimdinin gelinleri gızları zannedirler büyük iş edir bide anurlanırlar. Tarlada yatar gaharduh uşahlar emzükli dayın o zaman küçük anlamir elinden gelmir ki yardım ede neyde biçirük garılarla anamda rahmetlik bize azuk alamaya köye gitti aksam daha onbeş ya varam ya yoğam evli bide uşağım var ey gidi uyhum geldi yoruldu garılar ta tarlanın bi gulağında be en başta dedim uşağı emzürüm ac ağırlı ele recebi aldım emzürirken buğaldım demek uyuklamışım az ama ne kadar yattım haberim yok kalktım ki arkamda bi genç gız öyle harbi harbi biçirki oyy dedim Allah razı ola hacının gelini aynı o ne bülüm kim elede çabuk dedim ben az yatım bacılık ta sen devam et heç bişe demedi kafayı salladı behen dedim gıymet yat has gız burda gorhmazsan da ele yattım sabah ezanı okundu nemazı gıldım ki tarlayı yarı etmiş gız sen heç yorulmadın mı ne gayret ne gayret bahtım anam gelir bağırardım gız goş acolduğ goş oda yaşlı dedim gidimde alım yüki. Gittim geldim ki gız gayıp yoğ bağır Allah bağır bağır Allah bağır bi yerde yoğ dersen yer yuf oldi. Neyse anam behen gız gıymet nası bu gadar zor aldın tarla yarı olmuş ben de hacının gelini geldi gece yardıma ana elede has biçir şum değmiye ona neyse anam dondi bir ama bana da gorharam diye heç çahrturmır, he ey etmiş has etmiş ele geldüh köye ki çaya çağırım oni gelsin bari çay içek gettim hacı gile gız gelin nerde? Gaynanası Aysa abla demesin gız ne gelini o bir haftadur Erzurum'da. Aldı beni bi gorhi uuuu dedim kimidi tarlada behen el veren gördün dahada gitmem yaloğoz başıma anam dedi gız gorhma ben anladında demedim sehen o mekiridi hulasi olar getmiş Erzurum'a. Bende ganayahli sevindim ki behen yardım edir meğer mekir dahada tek gitmedim o tarliya. Daha gidermiyem davun goydum başına yardımıda lazım dehel ey ki anlamadım ya anliyaydım uşağında yüreği çatları benim de yoğ anam yoğ galsın ne yüzide ne gözi (KK:1).

10. Kemertaş Köyünde Cadı

Çoh uşağ boğmuştur köyde o zalım o zalım gelür girerdi bacalardan o zaman çatı ya bi gorunahlı ev ne arir yoh millet ac savaştan galma adamlar, o zaman kaçmış gelmişler kimsede ekmeç yok sefillik uuu ne kötü zamanidi. Garılar doğururdi lohusa ya başında biri dursun ya bişe etsin millette bişe bilmezdi hoç safidilar cahalidiler gelür atardı ölü toprağı millete uyuturdi girer boğardı uşağı gaçar giderdi ay ışığınan gahardılar ki uşağ olmuş mosmor kül ölürdi çoh ele uşağ boğmuştur, anlaturdi Nani abla Gırımlı nene bigün Bilal dayı kısturmuş o melaneti kırıya gel buriya sürtük şeytan seni o gadar uşağın canına girdin bağ seni neydecem o goca herifin ayağını kapıya sığıştur gır ayağınıda kaç ele ayu kimin güşli ya pis şey o lamba mamba geldi millet misaf evde bulundurali dahada gelmedi pis şey gelür bacadan atlar avularmış toprağla milleti gelür girer hem uşağı boğarmış hem pislermiş ortaluğa melanet öylede tezer gidermiş. (KK:1)

11. Kemertaş Köyünde Perinin Evi

Haltların orda Saleh dayı dururdu eskiden gettiler olar onun kırmanlar varıdı çatıda orda geceleri ışık yanarmış bi gün getmiş sabah namazından sonraki baha ne dür ne değildür. Bağır ki ele güzel bi gız ele güzel bi gız dersen ay aşığı ele parlır yatırmış gahir saçlarını tarırmış Saleh emi donmuş bahir ele güzel ki hayatta öyle güzel gız heç görmemiş bağmış bağmış epey bir zaman dalmış gıza bağmış saçları aynı gümüş gözleri yeşil çimen ağzı burnı kutu kimin deli olmuş adam demiş ben gidim bu kimise garı edim gendime yanaşır ki diye kimsen ne cisen diye kız birden korhir kaçır Saleh dayı payına dört dönirler orayı ama gız gaçar kurtarir kendini. Yine bigün daha görür bahır gıza yine yanaşır gız yine gaçar bulamir ondan sonra da dahada o kırman da yatmir peri kızı bide o periyi atın saçlarını örirken damda görürler dahada ne gören ne duyan var (KK:1).

12. Kemertaş Köyünde Peri Kızının Evlenmek İstemesi

Bozo dayı rahmetlik vardı evinden ayrı bir odası varıdı. Bozo dayı namazlı niyazlı has adamıdı cinler periler goymazdı onu rahat bir gün anlatir odada yatir kapı açılır yavaşça ama anlamir kim ne zaten gözleride pek farketmezdi rahmatlığın. Bağır genç güzel bi garı tam göremir hem de garanluğ farkedemir diyir Bozo benle evlen oda kızım sen kimsen ben evliyem zaten ne evlenmesi diyir yoğ beni alacan şimdi goynuna ben seni istirem yalvarir ağırlı saçını başını yolir delilenir az gafayı galdurir ki

Bozo dayi ayahlari ters oy olaa diyir peri gızı gorkir başlır ohumiya ohuduhca dellendir garı ohuduhca dellendir neyse odadan çihirkana beni almazsan uşahlarımndan birimi öldürecem diyir buda eyice ohir ama uşahlarında körpe daha diyir tamm etme gel bi gece yat benlede bişe etme uşahlarıma garı gabul edir yatır bunla gelir görür garısı ki bi garıylan uyir. Bozo cıngaz çıharir anlamir kim ne elede bağırtısına gaybolir peri anlır ki peri gızı ondan sonra dahada Bozo dayiya görünmir o peri gızı artuh garı goca oldularını onuda bilen yoh ölene diyinde demedi rehmetlik (KK:1).

13. Kemertaş Köyünde Peri Kızının Güzelliği

Çoh eskiden atların kuyruğunu saçını örerdiler bi iki kere gören olmuş Kezban nene anlatırdı dama gitmiş ışıklar yanir buda gorhir ışıkta ne gaz lambası bahir öyle güzel bele kapalı bi kız genç suçük gibi bi kız atın saçlarını tarir tımar edir bişler sürir ata at da oynir onla sevir oni deme tımar ediryä ama ele güzel ele böyle sıırım gibi bi kız adamlar görse ağılları çıhar, eli ayağı ince fidan kimin bi kız güzel hem de ne güzel aya sen doğma o doğsun ele güzel (KK:1).

Değerlendirme

Saha araştırması yöntemiyle Kemertaş köyünden derlenen efsanelerinin efsane tasniflerine göre III. Grupta yer alan *Tabiat üstü varlıklar ve kuvvetler / mistik efsaneler* başlığının f maddesinde yer alan *Cinler, periler, ruhlar* grubundan efsaneler olduğu görülmektedir.

Efsaneler yapıları itibariyle içerisinde en yoğun mitik öğeler bulunduran anlatımların başında gelir. Bascom, mit-efsane ve masal türlerini karşılaştırdığı meşhur tablosunda mit gibi efsanelerin de gerçek olduğuna inanıldığını belirtir (Ekici vd., 2020, s. 299). Bu hususiyeti göz önünde bulundurursak öncelikle Kemertaş köyünde cinlere yaygın bir şekilde inanıldığı görülmektedir.

Cin sözlükte “örtme, örtünme, gizli kalmak” anlamındaki cenn kelimesinden türemiştir. Terim olarak cin “duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kafir gruplarından oluşan varlık türü” anlamına gelmektedir (Şahin, 1993, s. 5). Kuran-ı Kerim’de birçok ayette geçen cin tائفesi ile ilgili Türk halk inanışları içerisinde pek çok inanış ve uygulama ortaya çıkmıştır. Bunda İslamiyet öncesi dönem Türk inançlarındaki kötü ruhların İslamiyet ile cinlere dönüşmesinin büyük bir etkisi olmuştur.

Kemertaş köyünde derlenen efsanelerden 7 tanesinin doğrudan cinlerle ilgili olduğu görülmektedir. Bu cinlerin bazıları insanlara kötülük yaparken bazıları da yardım etmekte ama her halükârda yöre insanını korkutmaktadır. Birinci efsanede bir cin düğünü anlatılmaktadır. Bu düğüne katılan cinlerin ayakları terstir ve korkutucu varlıklardır. Düğüne katılanlar başta bunu fark etmemekte, cinleri normal insanlar gibi görmekte; ancak dikkatli bakınca bu tersliğin farkına varmakta ve onlardan korkmaktadır. Anadolu’da özellikle harman yerleri, تنها yol kenarları gibi yerlerde cin düğününe rastlandığına dair pek çok anlatı vardır. Bunların genel özelliği düğüne katılan kişinin cin düğününde olduğunu anlamasıyla birlikte cinlerin ortadan kaybolmasıdır. Kemertaş köyündeki düğünde de aynı durum görülmektedir.

İkinci efsanede cinlerin insan kılığına girip insanları beslediği görülmektedir. Bu durum Müslüman cin, kafir cin inancıyla alakalıdır. Halk inanışları içerisinde Müslüman cinlerin iyi cinler, kafir cinlerin de kötü cinler olabileceğine yönelik inanışlar vardır. Bu durum İslamiyet öncesi dönemin yer/su iyeleri inancının bir uzantısıdır. Eski Türklere göre her yerin bir iyesi yani sahibi vardır. Bu iyeler onlara saygı gösterilir, çeşitli ritüeller yerine getirilip rızası alınırsa insanlara yardım eden, onları koruyan varlıklardır; ancak saygısızlık yapılırsa zarar da verebilirler (Kalafat, 1999, s. 37-54). Bu inanç İslamiyet sonrası dönemin cin inancı ile birleşmiştir. Benzer bir durum beşinci ve altıncı efsanelerde de görülmektedir. Bu efsanelerde de cinler doğrudan insanlara zarar vermemekte, onları sahiplenip ilişki kurmaya çalışmakta; hatta namaz kılmaktadır.

Sekizinci ve dokuzuncu efsanelerin olağanüstü varlık sınıfındaki kahramanları mekirlerdir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Gerçekte var olmadığı hâlde bazen görüldüğü sanılan peri, hortlak vb. görüntüler; görüntü, fantom” (Türk Dil Kurumu, t.y.) şeklinde tanımlanan Ölmüş insanların ruhları olarak tanımlanabilecek olan hayalet, halk inanışı kavramı olarak genelde ölmüş insanların bu dünyaya dönen ve insanlara çeşitli şekillerde görünen ruhları olarak tanımlanabilir. Bu görüntülere bazı

bölgelerde hayalet denirken bazı yörelerde mekir denilmektedir. Bayburt'un Kemertaş köyünde mekir olarak adlandırılan hayaletlerle ilgili inanışların ve anlatıların bulunduğu sekizinci ve dokuzuncu efsane ile tespit edilmektedir. Bu efsanelerde mekir kedi, köpek, tilki gibi hayvanların donunda karşımıza çıkmaktadır. Dokuzuncu efsanede ise insan donunda görünüp tarlada çalışabilmektedir. Hayalet/mekir inancı İslamiyet öncesi dönemin körmös inancının bir devamı gibi düşünülebilir. Çünkü İslamiyet'e göre ölen kişinin ruhunun hangi sebeple olursa olsun bu dünyaya dönmesi mümkün değildir. Zumer Suresi 42. Ayet açıktır. Ölen kişinin ruhunun bu dünyaya dönüşü mümkün değildir; ancak uyku hali yarı ölüm olarak değerlendirilmekte ve vadesi yetmeyen kişilerin uyanabileceği söylenmektedir (Kur'an ve Meâli, t.y.). Bu inancın kaynağı İslamiyet öncesi dönem Türk inançlarıdır. Özellikle atalar kültü ve körmös inancı bu inancın kaynağıdır. Çünkü eski Türklere göre ölen ataların ruhları yok olmamakta ve kalanlara zarar vermemesi için memnun edilmesi gerekmektedir. Bunun için eski Türkler atalarını sembolize eden töslar yapıp onlara saçılar sunmuştur. Ayrıca Erlik'in hizmetkarı olan ve ölmüş kötü insanların ruhlarının da dönüştüğü körmös inancı (Radloff, 1976, s. 221; Roux, 1999, s. 188-216; Tryjarski, 2012, s. 117-125) İslami dönemde hayalet inancı olarak varlığını sürdürmüştür.

Efsanelerde mekirin dışında eski dönemin bir uzantısı olan cadının da varlığı görülmektedir. Bu cadı aynı eski inançlarda yer alan ve günümüze kadar varlığını sürdüren koncolos, alkarısı gibi çocuklara zarar veren Umay Ana'nın zıddı kötücül bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu varlığın Kur'an-ı Kerim olan eve girememesi ise İslamiyet inancının eski inançlarla birleşmesini ve bir anlamda yeni inancın eski inançlar üzerinde üstünlük kazanmasını sembolize etmektedir.

Sonuç

Türk sözlü kültür geleneği içerisinde önemli bir yer tutan efsaneler mitolojik dönemden miras aldığı inanç unsurları ile İslamiyet sonrası dönem inançlarını birleştirerek yansıtan ve kültürel belleği gelecek kuşaklara aktaran benzersiz anlatılardır. Bu çalışmada inceleme konusu edilen Kemertaş köyünden derlenmiş efsanelerde de mitik dönemin izleri olan körmös, ata ruhları gibi inançların cin, cadı, mekir gibi inanç motifleriyle birleştirilerek yaşatılmaya devam ettiği görülmektedir. Bu anlatılar hem eski inançların yaşatılmasını sağlayarak kültürel hafızanın taze tutulmasını sağlamakta hem de üstlendiği aktarım rolüyle somut olmayan kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımını sağlamaktadır.

Kaynaklar

- Ekici, M. vd. (2020). Anonim halk edebiyatı. Ö. Oğuz (Edt.), *Türk halk edebiyatı el kitabı* (s. 287-398). Grafiker Yayınları.
- Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. AKM Yayınları.
- Kur'an ve Meâli (t.y.). Zumer Suresi 42. ayet. *Kur'an ve Meâli*. 15 Ekim 2024 tarihinde <https://www.kuranvemeali.com/zumer-suresi/42-ayeti-meali> adresinden edinilmiştir.
- Kürüm, M. (2021). *Bayburt ve yöresi ağızları (giriş-inceleme-metinler- dizin)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Radloff, W. (1976). *Sibiryadan (seçmeler)* (A. Temir, Çev.). Maarif Basımevi.
- Rayman, H. (2001). *Bayburt efsaneleri*. Bayburt Belediyesi Kültür Yayınları.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm* (A. Kazancıgil, Çev.). Kabalıcı.
- Sakaoğlu, S. (2013). *Efsane araştırmaları*. Kömen Yayınları.
- Şahin, M. S. (1993). *İslam ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve ölüm* (H. Er Çev.). Pinhan Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (t.y.). Hayalet. *Güncel Türkçe Sözlük*. 15 Ekim 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Yıldızoğlu, H. (2019). *Bayburt ili halkbilimi ve etnografyası* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- KK 1: Vahit Korkmaz, 1930 doğumlu, çiftçi. (Derleme Tarihi: 2022).